

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti

NADİR ÖZBEK

Başbakanlık Arşivi'nde *Topkapı Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti* adına rastladığım zaman, Milli Kütüphane kayıtlarında "fukara" veya benzeri kelimeler üzerinden bir arama yapmanın faydalı olabileceğini düşünmüştüm. Kütüphane'de hayır kurumları üzerine yapılmış araştırmalarla veya eski harflerle yazılmış kitapçıklarla karşılaşmayı beklerken, *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti* tarafından 1993'de yayınlanan bir broşürle karşılaşmak benim için hayli şaşırtıcı oldu. Böylece, İkinci Meşrutiyet yıllarında kurulmuş olduğunu bildiğim bu hayır kurumunun halen aynı isimle Topkapı semtinde faaliyetini sürdürmekte olduğunu öğrendim.

Gelir dağılımındaki dengenin iyice bozulduğu ve fakirliğin gittikçe arttığı günümüzde, hiç bir beklenti gözetmeksizin fakirler yararına faaliyet yürüten böylesi bir kuruluşun varlığı, kendi başına önemli olmakla birlikte, bu cemiyetin 1908 yılında kurulmuş

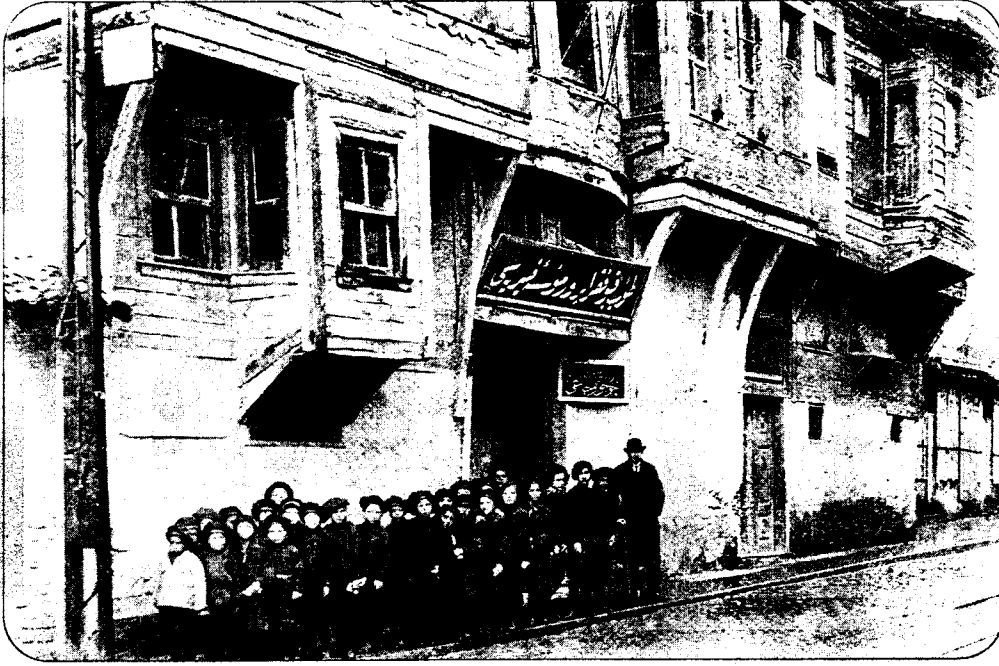
ve o günden bugüne doksan yıldır kesintisiz faaliyet sürdürüyor olması daha da heyecan verici idi.

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nin, gerek İstanbul'un özellikle Topkapı semtinin fakir halkı ve gerekse yardımsever kimseler tarafından iyi biliniyor olduğu konusunda hiç şüphe yoksa da, en azından konuyla akademik açıdan ilgili olabilecek çevrelerde yeteri kadar tanınmıyor olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin bazı çalışmalarda bu Cemiyet'ten kadınlar tarafından kurulmuş bir yardım derneği olarak bahsedilmektedir.¹ 1996 yılında yayınlanan *İstanbul Ansiklopedisi*'nde, *Topkapı Fakirlere Yardım Cemiyeti* ismiyle 1940'li yıllarda muhtaçlara yardım etmek ve

toplumsal dayanışma duygusunu uyandırmak amacıyla kurulmuş bir dernek olarak kısaca tanıtılmaktadır. Bu madde, cemiyetin artık varlığını sürdürmediği izlenimini vermektedir.² *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti* hakkındaki bu bilgi eksikliğinde, cemiyetin küçük bir hayır kurumu olmasının yanısıra bu derece uzun ömürlü bir gönüllü kuruluşun ülkemizde hayli ender rastlanır bir durum olmasının da payı vardır.

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, 1908 yılında kurulan *Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyyesi*'nin Topkapı şubesi olarak 24 Şubat 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Şehremini'deki *Topkapı Klübü* binasında faaliyetlerine başlamıştır. Kurucuları *Gureba-yı Müslimin Hastahanesi* doktorlarından Galib Hakkı Bey, yine aynı hastahanenin eczacıbaşısı Nafiz Bey, Şehremini'de keresteci Hakkı Efendi ve Cemil, Bodos ve Onnik Efendilerdir. 1913 yılında *Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyyesi*'nin kendisini fesh etmesiyle *Topkapı Şubesi* müstakil bir cemiyete dönüşmüş ve *Topkapı Fukaraperver Müessesesi-i Hayriyyesi* adı altında faaliyetlerine devam etmiştir.

Bu yazının hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti* başkanı Sayın Müfit Yener'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, yazının ilk taslağını okuyup düzeltmeler yapmamda yardımcı olan Cüneyd Okay'a teşekkür ederim.

1928 yılında Topkapı Fukaraperver Cemiyeti tarafından giydirilen öğrenciler Cemiyet binası önünde. (Cemiyetin 1998 tanıtım kitapçığından) .

Bilindiği gibi 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile beraber yeni bir cemiyetçilik dalgası yeşermiş, her alanda faaliyet gösteren cemiyetler kurulmuştur. Özellikle 1913 yılında Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesine değin bu alanda canlılık devam etmiş ancak bu tarihten itibaren siyasal hayatın çoğulcu niteliği son bulmuş ve cemiyetleşme hareketlerinde bir duraklama görülmüştür.³ 1908-1913 yılları arasında İttihad ve Terakki'nin gerek siyasal, gerekse sosyal ve kültürel amaçlarla kurulan cemiyetler üzerinde bir çekim oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hatta İttihad ve Terakki klüplerinin böylesi kurumların oluşumunu teşvik ettiği de bilinmektedir. Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin İttihad ve Terakki merkezi ile ilişkisi ve Topkapı Subesi'nin de Topkapı Klübü'ndeki bir odaya yerleşmiş olması buna işaret etmektedir.⁴

1913 yılında otoriter bir rejimin yerleşmesiyle birlikte hükümet her türlü cemiyet faaliyetini denetim al-

tına alma eğilimine girmiştir. Bu eğilimin izleri sosyal yardım alanında da takip edilebilir. Zabtiye Nezareti'nin lağvıyla 1909 yılında oluşturulan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, her türlü dernekleşme faaliyetinin yanı sıra yardım toplama, gelir amacıyla müsamereler ve gece etkinlikleri düzenleme, piyango tertip etme, rozet satışı yoluyla gelir sağlama gibi faaliyetleri denetleyen bir nitelik kazanmıştır. Hayır faaliyetleri ve sosyal yardım konuları açısından hükümet, öncelikle savaşın sivil uzantısı niteliği taşıyan Hilal-i Ahmer Cemiyeti veya Donanma Cemiyeti gibi yarı resmî oluşumlara bu alanda bir tekel niteliği kazandırma arzusunda olmuştur. 1913 sonrasının otoriter siyasal ortamında bu alanda bile çoğulcu yapıya tahammül edilemez hale gelinmiş ve 5 Eylül 1915'te, savaşın başlangıcından itibaren askerlere yardım amacıyla kurulan bütün cemiyetlerin Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne ilhakı zorunlu kılınmak istenmiştir.⁵

İkinci Meşrutiyet yıllarında kurul-

muş olan hayır cemiyetlerinin bir çoğu cephedeki yaralı askerlere, asker ailelerine ve şehit evlatlarına yardım amacıyla kurulmuşlardır. Bunlara Asker Hanımlarına Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Şehit Ailelerine Yardım Birliği örnek olarak verilebilir. Topkapı Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin bu çerçevede farklı bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti öncelikle Topkapı ve Şehremini civarındaki Merkezefendi, İbrahimçavuş, İlyaszade, Cafer-

ğa, Arpaemini, Ereğli, Kürkcübaşı, Karabali, Beyazıtığa, Melekhatun, Uzunyusuf, Nakkaş, Katipmuslihitin, Fatmasultan, Veledikarabaş gibi mahallelerin muhtaç ve fakir halkına yardımı esas hedef olarak belirlemiştir.⁶ Meşrutiyet yıllarının İstanbul'unda hemen hemen her semtte fukaraperver cemiyetlerinin kurulmuş olduğu görülür. Bunlardan, Başbakanlık Arşivi'ndeki Dahiliye Nezareti kataloglarından tesbit edebildiklerimden bazıları Fatih Fakirleri Himaye Cemiyeti, Eyüb Fukaraperver Cemiyeti, Anadolu Hisarı Muavenet-i Hayriyye Cemiyeti, Kasımpaşa Fukaraperver Osmanlı Cemiyet-i Hayriyyesi, Feriköy ve Şişli Cemiyet-i Hayriyye-i İslamiyesi, Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, Aksaray Fukaraperver Cemiyeti ve Eyüb Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyetleri⁷ şeklinde sıralanabilir. Ayrıca daha küçük mahalleler veya sokaklar düzeyinde yardım cemiyetlerinin veya yardım sandıklarının oluştuğunu görmekteyiz. Üsküdar İhsaniye Mahallesi Müslüman Yar-

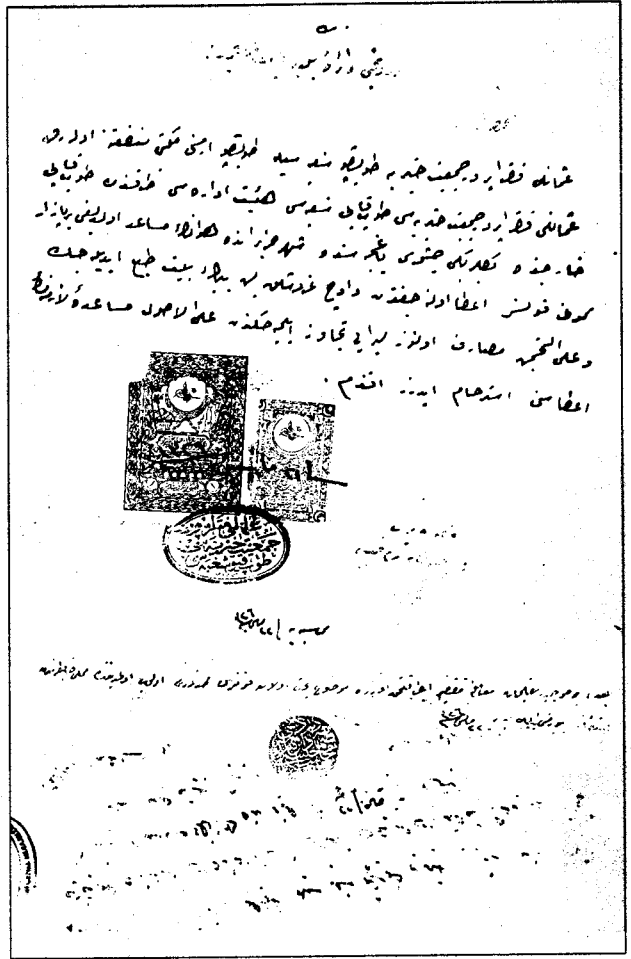
dım Birliği, Kılıç Ali Paşa Muhtacın Sandığı, Beşiktaş Sinanpaşa-yı Atık Müslüman Yardım Birliği bunlardan birkaçıdır.

Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında fakirliği ve muhtaçlığı her ne kadar savaş, göç ve bunların yıkıcı sonuçlarından ayırmak mümkün değilse de *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti* ve diğer fukaraperver cemiyetlerinin doğrudan veya dolaylı savaşın sivil uzantıları olmadıklarını ve öncelikle bölgelerindeki aceze ve fukaraya yardım etmek üzere kurulduklarını vurgulamak gerekmektedir. Bu çerçevede, her ne kadar başlangıçta İttihat ve Terakki'nin şu veya bu şekilde etkisinde olmalarına rağmen gayri siyasi ve sivil niteliklerinin ön planda olduğu söylenebilir.

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nin bir diğer önemli özelliği, kurucularının ve üyelerinin, *Hilal-i Ahmer* veya *Donanma Cemiyeti* gibi cemiyetlerde görülen aksine, bürokrasinin yüksek katmanlarından gelmiyor olmalarıdır. Örneğin Hakkı Efendi Şehremini'de bir kereste tüccarı, Nafiz Bey Gureba-yı Müslimin Hastahanesi'nde eczacıdır. Oysa Osmanlı *Hilal-i Ahmer Cemiyeti*'nin 21 Nisan 1911 tarihinde yapılan genel kurulunda bulunan 100 delegeden 22'si eski veya yeni vükela (kabineler azasından), 6'sı Şura-yı Devlet üyesi, 12'si meb'us, 7'si askeri ricalden, 5'i ise mülkiye ricalindedir. Yüksek devlet ricalinden bu kadar büyük bir katılımı birlikte 5 tüccar, 6 gazeteci ve 7 doktorun da delegeler arasında olduğu görülür.⁸ Ancak, *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti*'nin dört kurucu üyesinin ikisinin doktor ve eczacı olmalarının, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti* ile ortak bir yön olduğunu belirtmek gerekir. Tıbbiyelilerin, gerek İttihat ve Terakki'nin oluşumunda gerekse Meşrutiyetin ilanını takiben yarı-sivil ve sivil cemiyet oluşumlarında önemli bir rol oynadıklarını yeri gel-

mişken vurgulamak gerekir.⁹

Fukaraperver cemiyetlerinin İkinci Meşrutiyet yıllarında bu denli çoğalmış olmasını sadece ve tek başına savaşın ve göçlerin getirdiği sorunlara bağlamak doğru değildir. Siyasal alanın daralması neticesinde, sosyal veya kültürel cemiyetlerin bir tür sığınma alanları olduğu; sosyal yardım alanında vakıflar, külliye ve imaretler gibi geleneksel kurumların etkisizleştiği, ancak modern sosyal devlet fikrinin ve kurumlarının henüz oluşmadığı bir ortamda, mahalle veya şehir düzeyinde toplumsal dayanışmanın şu veya bu şekilde kendiliğinden tezahür edeceği her ne kadar doğruysa da; hayır cemiyetlerindeki bu artışı bir başka dinamiğin işareti olarak da yorumlamak mümkündür. Tanzimat reformları ve özellikle II. Abdülhamid döneminin eğitim alanındaki atılımlarıyla birlikte toplumsal ve siyasal alanda eğitim görmüş yeni bir sosyal tabakanın gitikçe ağırlık kazandığı bilinen bir gerçektir. Yine ondokuzuncu yüzyıl boyunca ve özellikle bu yüzyılın son çeyreğinde devlet işlevlerinde karmaşıklığın arttığı ve bu işlevleri yerine getirmekle yükümlü kesimlerin sayı-

Topkapı Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin, *Ermeni Mektebi* fakir çocukları yararına *Beylerbeyi*'nde düzenleyeceği konser için izin almak üzere *Dördüncü Samatya Daire-i Belediyesi*'ne verdiği arzuhal. (BOA, DH.EUM.THR, 37/44, 11 Cemaziyelahir 1328 / 20 Haziran 1910).

sında da olağanüstü bir artış olduğunu görüyoruz. Hayır cemiyetleri ve faaliyetlerindeki patlamayı, bu yeni sosyal tabakanın, gerek resmî ve yarı-resmî gerekse sivil bir ortamda kendi kimliklerini kurma ve topluma kabul ettirme arayışlarının bir ifadesi olarak değerlendirmek gerekir. Bu çerçevede İkinci Meşrutiyet döneminin çalkantılı yıllarında hayır işleri bu yeni eğitim görmüş tabaka için son derece verimli bir alan olarak belirmiştir. Aynı düşünce zincirinde bir adım ileri giderek, nüve şeklinde bile olsa devletin sosyal işlevleri fikrinin, tarihsel ilerle-

1930 yılında Topkapı Fukaraperver Cemiyeti tarafından giydirilen öğrenciler.
(Cemiyetin 1998 tanıtım kitapçığından).

menin doğal bir sonucu olmaktan öte, devlet fonksiyonları ile bir şekilde bağlı olan bu yeni elitin kendi kimliğini kurma sürecindeki ideolojisi olacağını söylemek mümkündür. Bununla birlikte bu ideolojinin gerçeklik kazanmasının gerek devletin gerekse sözkonusu sosyal tabakaların iktisadi kapasiteleri ile sınırlı olduğunu söylemeliyiz.

* * *

Tekrar Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'ne dönersek; Meşrutiyet İstanbul'unun en fakir bölgelerini çalışma alanı olarak seçen Cemiyet'in kendisine tayin ettiği görevleri şu şekilde sıralamak mümkündür: "Anadan ve babadan veyahut yalnız babadan mahrum etfal-i masume ve yetime ile ebeveyni muhtac-ı muavenet bulunan fakir etfalın himayeleri ile tahsil ve terbiye ve levazım-ı tahsiliye ve il-basiyelerini temin etmek; reis-i aileden mahrumiyetle hal-i perişaniye giren ailelerin imdadına şıtaban olarak ihtiyaçlarını temin ve evlatlarını hi-

maye etmek; fukara ve acezenin me-saib-i maneviyelerine inzımam eyleyen felaket-i maraziyelerinde hanelerine meccanen tabib sevkiyle müdâvat-ı lazımenin temini ile ahval-i ıztırab averlerinin tehvini; aceze ve fukaraya ekmek ve katık tevziatı; bir iş görmeye muktedir olub da iş bulamamak yüzünden duçar-ı zaruret olanları işe sevk etmek; hanesinde bakılmayan ve sokaklarda sürünmekte olanları hastahanelere sevkeylemek; haftanın muayyen günlerinde müra-caat eden bilcümle hastaganı meccanen muayene eylemek; ve manen ve maddeten felaket ve masaibaniyyeye maruz olup da kimsesiz kalmışlara dest-i muavenet ve müzaheret uzatmak" şeklinde sıralanabilir.¹⁰

Cemiyetin faaliyetleri incelendiğinde başlangıçta belirlenen amaçlara sıkı bir şekilde bağlı kaldığı görülür. Doktor Galib Hakkı, Cemil, Nafiz ve Onnik Efendilerin katılımıyla 17 Haziran 1327 (30 Haziran 1911) tarihinde gerçekleşen toplantıda kaleme alınan raporda ifade edildiğine göre aynı

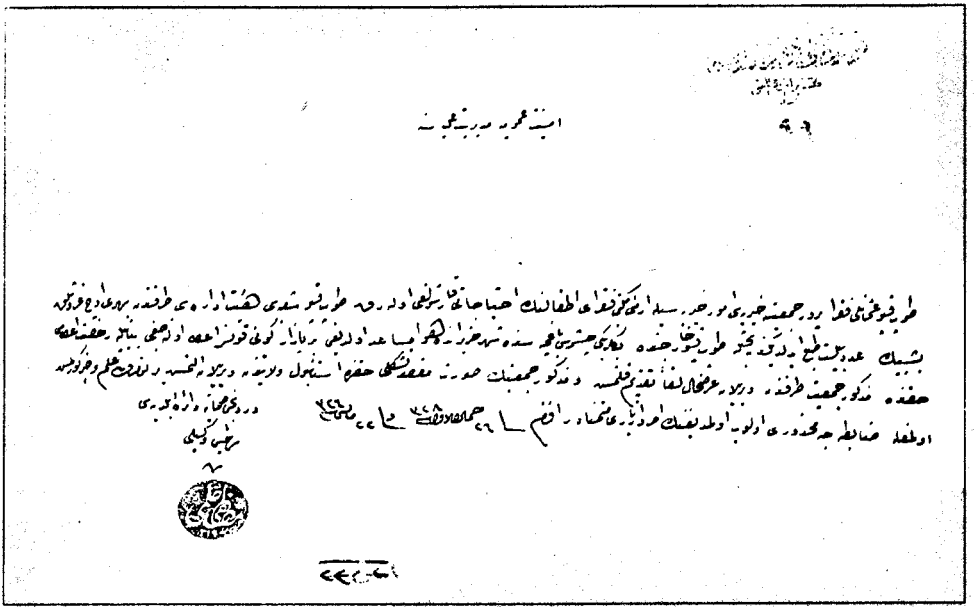
yılın Mart ve Nisan aylarında Cemiyet tabibi tarafından 114'ü Müslüman, 103'ü Ermeni ve 50'si Rum olmak üzere 267 hasta bedave muayene edilmiş, bunlardan muayeneye gelemeyecek durumda olan beş tanesinin evlerine doktor gönderilmiştir. Acezeden bir tanesinin masrafları karşılanarak Darülaceze'ye sevki yapılmıştır. Yine bu iki ay içinde dokuzu erkek ve üçü kız olmak üzere oniki yetim ve fakir çocuk koruma altına alınmış, bu çocuklar okullara gönderilmiş ve elbise, kitap ve eğitim malze-

meleri masrafları karşılanmıştır. Ayrıca fakirlere zeytin, peynir ve et olmak üzere erzak yardımında bulunulmuştur.¹¹ Cemiyet tarafından 1968 yılında hazırlanan tanıtım kitapçığında belirtildiğine göre ilk bir yıllık çalışma sonunda 498'i Ermeni ve Rum, 489'u da Türk olmak üzere 987 hasta muayene ve tedavi edilmiş, 120 fakir aile de himaye altına alınmıştır.¹²

İkinci Meşrutiyet yıllarında hayır kurumlarının başvurduğu önemli gelir kaynaklarından birini konser, müsamere ve gece eğlenceleri düzenlemek, piyango tertip etmek, çeşitli vesilelerle rozet yaptırıp satmak oluşturmaktadır. Meşrutiyet öncesinde özellikle gayr-i müslimlerin başvurduğu bu faaliyetler 1908 sonrasında cemiyetlerin sayısındaki artışla birlikte yaygınlık kazanmıştır. Beyoğlu Tepebaşı'ndaki Belediye Tiyatrosu çok sayıda yardım konserine ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca Gülhane Parkı daha geniş halk kitlelerinin katılımının amaçlandığı eğlencelerin mekanı olmuştur. Topkapı Fukaraper-

ver Cemiyeti de bu gibi etkinliklere sıklıkla başvurmuştur. Örneğin, 26 Cemaziyelevvel 1328 (4 Haziran 1910) tarihinde *Dördüncü Samatya Daire-i Belediye'si*'ne verdiği bir arzuhal ile Ermeni Mektebi fakir çocukları yararına Beylerbeyi'nde düzenleyeceği konser için izin talebinde bulunmuştur. *Dördüncü Belediye Dairesi* ise böyle bir konserin verilmesinde bir mahzur olup olmadığını öğrenmek üzere arzuhali *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti*'ne havale etmiştir. Müdüriyet, Belediye'ye cevabında herhangi bir mahzur olmamakla birlikte güvenliği sağlamanın zor olabileceği gerekçesiyle konserin bir müddet ertelenmesinin uygun olacağını bildirmiştir.¹³ Yeri gelmişken, Ermeni fukarasına ve fakir Ermeni okul çocuklarına özel bir ilgi gösterildiği söylenebilir. Bunda Şube'nin üyeleri arasında Onnik ve Bodos Efendilerin bulunmasının da mutlaka payı vardır. Ayrıca Sabah gazetesi başyazarı Diran Kelekyan'ın, Cemiyetin faaliyetlerinden övgüyle sözeden bir yazı kaleme almış olması da bu durumu destekler niteliktedir. Yiine Ermenice olarak yayınlanan *Ceride-i Şarkiyeye* gazetesi de benzeri övgü dolu yazılar yayınlamıştır.¹⁴

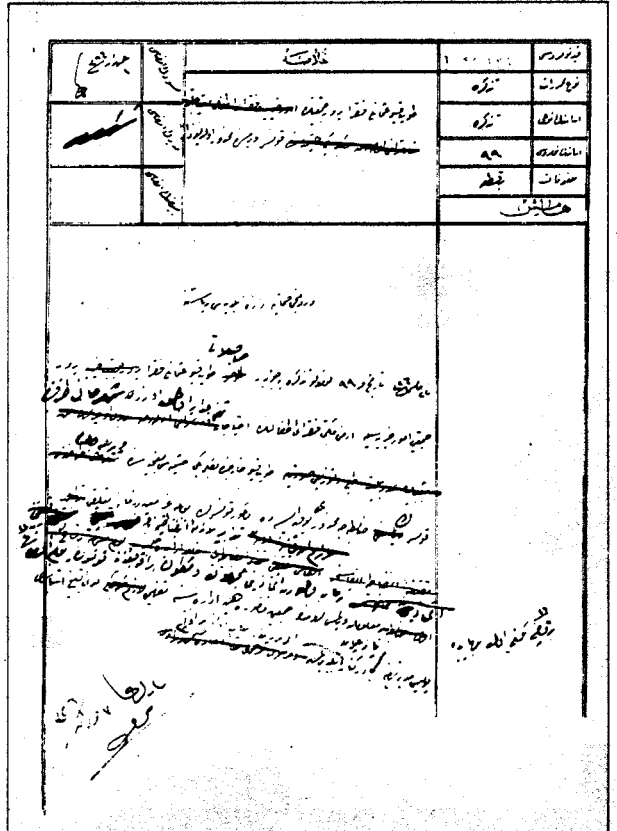
Cemiyet karar defterindeki tutanaklardan, sözkonusu konserin düzenlenmesinde bir takım zorluklarla karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Belediye'nin izin vermesinin ardından konserin 24 Temmuz (6 Ağustos 1910)

(Üstte) *Dördüncü Daire-i Belediye'nin Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderdiği Topkapı Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin arzuhali ile ilgili yazısı.* (DH.EUM.THR., 37/44, 1328.C.11)

(Sağda) *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin Dördüncü Daire'ye cevabının müsvveddesi.* (DH.EUM.THR., 37/44, 1328.C.11)

da Yenibahçe Tiyatro ve bahçesinde yapılmasına karar verilmiş, ancak 10 Temmuz'da (23 Temmuz 1910) meydana gelen yangından İstanbul halkının fazlasıyla etkilenmiş olduğu dikkate alınarak konserin ertelenmesi zorunlu olmuştur. Bunun üzerine İdare Heyeti, konseri bir süre ertelemiş ve durumunu *Musıkî-i Osmani Cemiyeti*'ne ve matbuata bildirme kararı almıştır. Cemiyet 1911 yılı Ramazan ayı bo-

yunca akşamları konserler düzenlemiş ve bunlardan bir miktar gelir elde etmiştir. Bu arada İstanbul yangınzedeleri yararına yardım kutusu gezdirilmiş ve 25 kuruş toplanarak bu para İstanbul yangınzedeleri için oluştur-

Giyim yardımı yapılan bir grup öğrenci Cemiyet'in bugünkü binası önünde. (Cemiyetin 1998 tanıtım kitapçığından).

lan İane Komisyonu'na teslim edilmiştir.¹⁵

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nin faaliyetleri yalnızca Topkapı ve civarının fakir halkına yardım ile sınırlı kalmamıştır. Said Kesler'in de belirttiğine göre Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sırasında *Fukaraperver Cemiyeti*, *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti* ile işbirliği yaparak aşhane ve dispenserler kurulmasına yardımcı olmuştur. Balkan Savaşı sırasında Topkapı'da Ahmedpaşa Camii'nde aşhane açmış, Tekkeci, Ahmedpaşa, Fatmasultan, Ereğli camileri ile diğer mescid ve camilere yerleştirilen Balkan muhacirlerine yardım etmiştir.¹⁶ Benzeri faaliyetlere Birinci Dünya Savaşı sırasında da devam edilmiştir.

Cemiyetin mali durumu hakkında bilgi vermek gerekirse; 1911 yılı gelirleri 25.960 kuruş 35 paradır. Bu-

nun 8.665 kuruşu azaların bağışları, 7.840 kuruş 35 parası yardım kumbaralarında biriken miktardır. 1.736 kuruşu bir defalık iane olmak üzere 18.241 kuruş 35 paradır. Kasa mevcudu ve bir önceki seneden devr olunanlar ile denk bir bütçe oluşturulmuştur. Aynı yıla ait masraf ise 15.324 kuruş ve 10 paradır. Cemiyet, parasının bir kısmını Emniyet Sandığı'nda tasarruf etmekte böylece faiz geliri de elde edilmektedir.¹⁷ 1914 yılı gelir ve giderleri ise

62.378 kuruş olarak gösterilmiştir.¹⁸ 1916 yılında bu miktar 56.237 kuruş olmuştur.¹⁹

1911 ilâ 1927 yılları arasında ait karar defteri üzerinde yaptığım incelemelerden, Cemiyet'in faaliyetlerinin esas olarak 1911-1916 yılları arasında yoğunlaştığı anlaşılıyor. Bu altı yıl, karar defterinde yaklaşık yirmişer sayfa ile yer alırken, 1917 yılında deftere hiç bir karar kaydedilmemiş, 1918 yılından itibaren de her yıl üç dört sayfa işgal etmiştir. Karar defterinin özenle tutulduğu dikkate alındığında 1917'den itibaren Cemiyet'in faaliyetlerinde ciddi bir duraklama olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet döneminde Cemiyet bazı isim değişiklikleri ile faaliyetlerini kesintisiz olarak bugüne kadar sürdürmüştür. 20 Ocak 1931 tarihinde *Topkapı Türk Fukaraperver Hayır Müessesesi*

adını alan Cemiyet, 1934 yılında ismini *Topkapı Yoksullara Yardım Kurumu* olarak tekrar değiştirmiştir. Said Kesler'in de belirttiği gibi bu değişikliklerde 1930'lu yılların dilde sadeleşme çabalarının izini görmek mümkündür. 1948'de ismi tekrar değişmiş ve *Topkapı Fakirlere Yardım Yurdu* olmuştur.²⁰ 1969'da ise son kez isim değişikliği olmuş ve hâlen kullanılan *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti* ismi benimsenmiştir.

Cemiyetin, son olarak vurgulamak istediğim bir diğer özelliği yönetimindeki sürekliliktir. Kuruluşundan, 1938'deki ölümüne dek cemiyet başkanlığı görevini 30 yıl boyunca Sinop mebusu Dr. Galib Hakkı Üstün yürütmüştür. Bu yıldan itibaren başkanlık görevini Nakiye Elgün üstlenmiş, onun da ölümü üzerine başkanlığa Kemal Galib Hakkı Üstün seçilmiştir. 1930'lu yıllarda Washington Büyükelçisi Münür Ertegün, eşi Hayrunnisa Ertegün ve babası Cemil Ertegün de Cemiyet üyeleri arasında görülmektedir. Yine bu tarihteki üyeler arasında avukat Emin Ali Durusoy, pamuk tüccarı Seyh Galib Sıddık, polis memuru Hikmet Sezer ve sonradan yönetim kurulu başkanı olan Erzurum mebusu Nakiye Elgün bulunmaktadır. 1968-1978 yılları arasında 10 yıl boyunca başkanlık görevini Muhlise Öztüzemen sürdürmüş, takibeden 13 yıl boyunca ise bu görevde Rıza Bozkuş bulunmuştur.²¹ 1991'den beri Cemiyet başkanlığını Müfit Yener yürütmektedir. *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti*'nin 90 yıl boyunca kesintisiz faaliyetini sürdürebilmiş olmasında, yönetim yapısındaki bu sürekliliğin ve yöneticilerinin özverili çalışmalarının büyük payı ol- sa gerek.

Cemiyet'le ilgili son olarak 1998 tarihli tanıtım kitapçığında yer alan bugünkü faaliyetlerinden de kısaca bahsetmekte yarar vardır. Tüzükte belirtildiğine göre Cemiyet, "çalışma

gücünü kaybetmiş, sosyal güvenlik kuruluşları ile ilişkisi olmayan, baka-
cak kimsesi bulunmayan ve hiçbir
geliri olmayan çalışamaz durumdaki
yaşlılara ve yardıma muhtaç olan ki-
şilere yardım" yapmaktadır. Yardım
yapılacak kişilerin, ikametlerinde ya-
pılacak incelemeler sonunda "haki-
katen yardıma muhtaç oldukları" an-
laşıldıktan sonra kayıtları yapılp
yardım kapsamına alınmaktadır. Cem-
iyet halen 280 aileye yardım ulaştır-
maktadır. Bu yardımlar gıda yardı-
mı, giyim yardımı, öğrenci yardımı
ve sağlık yardımından oluşmaktadır.
Ayrıca Cemiyet'e bağışlanan ev ve
giyim eşyaları ihtiyaç sahiplerine da-
ğıtılırken, yardım gören ailelerin ev-
lenen kızlarının çeyizlerini temin et-
mek, sünnet olacak çocukları da sün-
net ettirmek diğer yardımlar arasın-
dadır.

* * *

Bu yazıda İkinci Meşrutiyet yıllarında kurulmuş *Topkapı Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti*'ni, döneme ilişkin genel değerlendirmeler ışığında kısaca tanıtmaya çalıştım. Yukarıda'da belirtildiği gibi *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti*, o dönem İstanbul'da kurulmuş onlarca fukaraperver cemiyetinden sadece bir tanesidir. İstanbul dışında İmparatorluğun diğer vilayetlerinde de benzer nitelikte cemiyetlerin varlığı bilindiği gibi, yine İstanbul'da gayr-i müslim hayır cemiyetleri veya "Dersadet'e iltica etmiş olan evlad-ı Arabdan yardıma muhtaç bulunanlara yardım eden Cemiyet-i Hayriyye-i Arabiyye"²² gibi oluşumların da bulunduğunu belirtmekte fayda var. Bu tür cemiyetlerin kurucularının kimlikleri, hangi motivasyonlarla böylece faaliyetlere yöneldikleri, faaliyetlerinin ayrıntıları, cemiyete bağlı bulunan kişilerin kimlikleri ve bu tür cemiyetlerin yardımlarından faydalanan fakir kimseler gibi konularda

tatmin edici bilgilere ulaşmak ne yazık ki hayli zor görünmektedir.

Bu nedenle *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti*'nin bugüne kadar varlığını sürdürebilmiş ve Osmanlı dönemine ilişkin bazı cemiyet evrakını muhafaza edilebilmiş olması son derece önemlidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde benzeri cemiyetler üzerine belgeler bulmak mümkün olmakla birlikte, bu yazıda kullandığım belgelerin de işaret ettiği gibi, bunların içerikleri daha çok devlet merkezli bir bakışı yansıtır niteliktedir. Bu tür cemiyetler, arşiv belgelerinde ancak ku-

ruluş başvuruları veya herhangi bir faaliyet için başvuru yaptıklarında ya da haklarında herhangi bir vesileyle tahkikat yapılması gerektiğinde iz bırakabilmişlerdir. Yukarıda gündeme gelen sorulara yalnızca bu belgelere dayanarak cevap bulmak hayli zordur. Ancak yine de kötümser olmaya gerek yoktur. *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti* örneğinin de işaret ettiği gibi Osmanlı'nın son dönemindeki hayır işlerini anlamamıza imkan verecek kaynakları şurada veya burada rastlantılar sonucu da olsa bulmanın mümkün olduğunu söylemek yanlış olmaz.

NOTLAR

- Şefika Kurnaz, İkinci Meşrutiyet döneminde Türk kadını üzerine yaptığı araştırmada Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'ni, Serpil Çakır'a referansla, kadınlar tarafından kurulan hayır ve yardım dernekleri listesine eklemiştir. Ancak bununla birlikte bu cemiyetin bir kadın cemiyeti olduğuna dair bilgi bulamadığı notunu düşmeyi de ihmal etmemiştir. Şefika Kurnaz, *II.Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1996, s.214.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1995, c.8, s.442.
- Mehmet Ö. Alkan, "Sivil Toplum Kurumlarının Hukuksal Çerçevesi 1839-1945", A.N.Yücekök, İ.Turan ve M.Ö.Alkan, *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998 içinde s.45-73.
- Alkan, Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'ne aynı çerçevede işaret etmektedir. Mehmet Ö. Alkan, "1856-1945. İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları. Toplumsal Örgütlenmenin Gelişimi [Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi]", A.N.Yücekök, İ.Turan ve M. Ö. Alkan, *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998 içinde s.108.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH.I.UM), 89/3:1/19, 25 Şewal 1333(5 Eylül 1915).
- Said Kesler, *Fukaraperver Cemiyeti*, İskender Matbaası, İstanbul, 1968, s.7.
- 1910 yılında faaliyet halinde olduğunu tesbit ettiğim "Eyüb Fukaraperver Cemiyeti" ile arşiv belgelerinde ismine rastladığım "Eyüb Sultan ve Cıvanı Fukaraperver Cemiyetleri"nin aynı cemiyetler olması hayli yüksek bir ihtimaldir. BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberatı Umumiye İdaresi Kalemi (DH.MUİ), 121/17, 8 Şaban 1328 (15 Ağustos 1910) ve DH.I.UM, 89/2.1/23, 15 Ramazan 1333 (27 Temmuz 1915).

8 Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1329-1331 Salnamesi, İstanbul, (tarihsiz), s.257-261; ve *Türkiye İstiklal Hayatı*, 73 Yıllık Hayatı, 1877-1949, Ankara, 1950, s.14-16.

9 Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 1911 kongresi delegeleri arasında yüksek devlet ricalinin çokluğu dikkat çekmekle birlikte Cemiyet'in yönetim kurulunda ve birçok alt komisyonda tub doktorlarının ezici bir ağırlık taşıdığı vurgulanmalıdır. Örneğin yedi kişilik yönetim kurulu üyesinin dördü tabibdir. Bu dört kişi aynı zamanda "Meclis-i Kebiri Sıhhiye" üyesidirler. *Hilal-i Ahmer Salnamesi*, s.263-64.

10 Said Kesler, *age.* s.6.

11 *Topkapı Fukaraperver Müessesesi-i Hayriyesi Karar Defteri* (1911-1917), s.1.

12 *Karar Defteri*, s.8.

13 BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR), 37/44, 11 Cemaziyelahir 1328 (20 Haziran 1910).

14 Said Kesler, *age.* s.8.

15 *Karar Defteri*, s.9.

16 Said Kesler, *age.* s.22-24.

17 *Karar Defteri*, s.23.

18 *Karar Defteri*, s.77.

19 *Karar Defteri*, s.115.

20 Tarih Vakfı tarafından yayınlanan *İstanbul Ansiklopedisi*'nde yanıltıcı bir şekilde iki cümleyle bahsi geçen Cemiyet bu olsa gerek. (bkz. dn.2)

21 Bu bilgiler için Cemiyet tarafından 1998 yılında yayınlanan tanıtım kitapçığına bakınız. *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti 1908-1998 Faaliyetleri*, İstanbul, 1998.

22 BOA, DH.I.UM., 11/4, 6/79, 3 Şaban 1339 (12 Nisan 1921).